

Danuta Mierzwa

Akademia Rolnicza we Wrocławiu

MIEJSCE SPÓŁDZIELCZOŚCI W SYSTEMIE SPOŁECZNO-GOSPODARCZYM POLSKI I SZANSE JEJ ROZWOJU

1. Wstęp

W trakcie transformacji systemowej przy wprowadzeniu nowych reguł gospodarowania udział gospodarki spółdzielczej uległ wyraźnemu zmniejszeniu. Zjawisko to obserwujemy w całym sektorze spółdzielczym, chociaż autorka artykułu skupia swoją uwagę na analizie spółdzielni rolniczych.

Funkcjonowanie w konkurencyjnym otoczeniu postawiło kadrę kierowniczą spółdzielni przed nowym, trudnym wyzwaniem, wymagającym umiejętności menedżerskich, umożliwiających podjęcie skutecznej walki konkurencyjnej [*Kadra kierownicza...* 1999, s. 3].

W latach dziewięćdziesiątych obserwowane było także zjawisko gorszej kondycji finansowej spółdzielni w porównaniu z całym sektorem przedsiębiorstw w Polsce [„Biuletyn Informacyjny...” 2003]. Pojawiają się w związku z tym pytania: jakie jest miejsce spółdzielni w gospodarce narodowej i jaka jest przyszłość tych przedsiębiorstw.

Tabela 1. Liczba spółdzielni według branż w latach 1999-2004

Wyszczególnienie	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Spadek (w %) 1999 = 100
Gminne Spółdzielnie „Samopomoc Chłopska”	1 799	1 733	1 648	1 615	1 547	1 508	17
Spółdzielnie kółek rolniczych	1 215	1 158	1 063	1 013	902	879	28
Spółdzielnie mleczarskie	272	267	238	237	228	214	22
Rolnicze spółdzielnie produkcyjne	1 211	1 123	1 034	997	920	920	25
Spółdzielnie ogrodniczo-pszczelarskie	144	137	128	124	119	119	22
Razem	4 641	4 418	4 111	3 986	3 716	3 640	22

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych KRS z 2004 roku.

Problemy rozwojowe spółdzielni wiejskich przedstawiono w układzie branżowym (tab. 1). Z danych zamieszczonych w tabeli wyraźnie wynika, że liczba spółdzielni na przestrzeni 6 lat obniżyła się o 22%. Największy spadek zanotowano w spółdzielniach kółek rolniczych (SKR), bo aż o 28%, i rolniczych spółdzielniach produkcyjnych (RSP) – o 25%.

Utrzymanie SKR-ów i RSP w dotychczasowej formie jest mało realne, gdyż ta forma przedsiębiorstw nie jest akceptowana przez rolników.

Spółdzielnie zaopatrzenia i zbytu, jak również spółdzielczość ogrodniczo-pszczelarska przekształca się w większości w spółki prywatne. Swoją pozycję utrzymała jedynie spółdzielczość mleczarska.

2. Udział rynkowy sektora spółdzielczego

W tej części opracowania podjęto próbę oceny zmian miejsca spółdzielni w gospodarce narodowej przez pryzmat podstawowych kategorii ekonomicznych, takich jak udział w produkcji globalnej czy w PKB.

Udział spółdzielni w produkcji globalnej jednoznacznie wskazuje na zmniejszanie się roli tego sektora w gospodarce narodowej. Zmniejszył się wskaźnik udziału w produkcji globalnej ogółem z 3,4% w 1995 r. do 2,4% w 2000 r., jak również udział w produkcji globalnym sektora przedsiębiorstw: z 5,3% w 1995 r. do 3,7% w 2000 roku. A zatem rola spółdzielni w tym okresie była coraz mniejsza (tab. 2).

Tabela 2. Udział sektora spółdzielczego w produkcji globalnej (tys. zł; %)

Wyszczególnienie	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Produkcja globalna ogółem	603 994	758 393	928 601	1 084 348	1 206 198	1 367 067
Produkcja globalna przedsiębiorstw	386 127	485 463	607 795	713 639	720 206	893 420
Produkcja globalna spółdzielni	20 419	23 817	27 149	28 861	30 514	33 402
Udział sektora spółdzielczego w produkcji globalnej ogółem	3,4	3,1	2,9	2,7	2,5	2,4
Udział sektora spółdzielczego w produkcji globalnej przedsiębiorstw	5,3	4,9	4,5	4,0	4,2	3,7

Źródło: „Biuletyn Informacyjny Związku Lustracyjnego Spółdzielni Pracy” 2003 nr 1/23.

Tabela 3. Udział sektora spółdzielczego w produkcie krajowym brutto (tys. zł; %)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
PKB ogółem					308 104	387 827	472 350	553 560	615 560	684 926
PKB-spółdzielni					5 954	7 965	7 549	8 074	9 784	10 941
% udział sektora spółdzielczego w PKB ogółem	6,5	4,5	2,5	2,4	1,9	2,1	1,6	1,5	1,4	1,6
% udział sektora spółdzielczego w PKB przedsiębiorstw					4,4	4,6	3,5	3,1	3,1	3,5

Źródło: „Biuletyn Informacyjny Związku Lustracyjnego Spółdzielni Pracy” 2003 nr 1/23.

Ocena udziału spółdzielni w PKB nie jest już tak jednoznaczna jak w przypadku produkcji globalnej. Do roku 1994 nastąpił szybki spadek z 6,5 do 2,4%, a w 2000 r. obserwuje się już nieznaczny wzrost (tab. 3).

3. Spółdzielczość w gospodarce rolno-żywnościowej w 2000 roku

Na przykładzie danych zawartych w tab. 4 zauważamy silną rozbieżność udziału spółdzielni w gospodarce rolno-żywnościowej poszczególnych krajów Europy Zachodniej. Kraje północnej Europy poddawane są silniejszemu wpływowi spółdzielni (Niemcy, Francja, Holandia) w porównaniu do krajów południowej Europy (tab. 4).

Tabela 4. Charakterystyka ruchu spółdzielczego krajów piętnastki 1999 roku

Kraj	Liczba spółdzielni	Liczba członków (tys.)	Liczba pracowników najemnych (tys.)	Przychód brutto (mld euro)
Niemcy*	4 221	2957	140	38,28
Austria	1 074	–	19	–
Belgia	300	50	–	3,0
Dania	18	95,2	41,7	11,65
Hiszpania*	5 528	1247	54,5	8,75
Grecja*	6 330	738,6	18	0,105
Finlandia*	69	234	33	8,5
Francja	3 700	1100	120	64,9
Irlandia	122	185,6	37,1	11,3
Włochy*	6 486	898,8	57,5	16,96
Luksemburg	9	–	1,1	0,228
Holandia*	115	256,8	59,6	22,74
Portugalia*	1 072	588	3,8	8,7
Wielka Brytania	565	241	13,6	12,38
Szwecja	53	300	13,6	10
POLSKA**	4 418	1200	–	0,645

* dane z 1998 r.

** bilansowe wyniki finansowe podmiotów gospodarczych w 2000 r.; obliczenia własne; liczba spółdzielni rolniczych.

Źródło: COGECA, Bruksela 2000 r.; [Bilansowe wyniki... 2000].

Polska pod względem liczby członków i liczby spółdzielni jest porównywalna, ale przychód brutto tego sektora odbiega znacząco od pozostałych krajów.

4. Kierunki reform i przyszłość przedsiębiorstwa spółdzielczego

Wiele kwestii dotyczących funkcjonowania podmiotów spółdzielczych do tej pory nie zostało rozstrzygniętych w sposób jednoznaczny. Wymagane jest nowe

spojrzenie na rzeczywistość spółdzielczą, której nie da się zinterpretować ani za pomocą klasycznego modelu zarządzania spółdzielnią, ani reguł zarządzania przedsiębiorstwem kapitałowym [Mierzwa 2005].

W jakim kierunku winny ewoluować struktury spółdzielcze w dobie globalizacji rynków, by stawić czoła konkurencji? W literaturze przejawiają się trzy koncepcje dotyczące tego problemu [Wejście Polski... 2000; Brodziński 1999; Michna 2001]:

1. Pierwsza koncepcja to stwierdzenie, że spółdzielnie w swojej istocie są stowarzyszeniami o charakterze humanitarnym. Nie są one powołane po to, żeby realizować skutecznie działania ekonomiczne. Ta koncepcja prowadzi oczywiście do nieuniknionych niepowodzeń wspólnych działań ekonomicznych.

2. Zwolennicy drugiej koncepcji określają spółdzielnię jako przedsiębiorstwo podobne do innych, które nie posiada własnej specyfiki zarówno jeśli chodzi o zarządzanie, jak i istotę. Taka koncepcja ustawia spółdzielnie na równi z przedsiębiorstwami handlowymi, a to już zaprzecza ich istocie.

3. W koncepcji trzeciej definiuje się spółdzielnie jako oryginalną formę organizacyjną powołaną po to, by wspólnie realizować działania ekonomiczne. Celem tych działań jest szukanie możliwości kreowania zysku w systemie gospodarki konkurencyjnej.

W której więc koncepcji spółdzielczość ma swoją przyszłość? Aby odpowiedzieć na to pytanie, autorka artykułu odwołuje się do własnych obserwacji i doświadczeń krajów wysoko rozwiniętych.

Warunki, w których działają spółdzielnie, nie są identyczne jak w latach poprzednich. Jeżeli chodzi o spółdzielnie rolnicze, to na większości rynków produktów rolnych obserwuje się zjawisko nadmiernej podaży, co powoduje spadki cen i zmusza wiele państw do wspierania produkcji rolnej. Rosnąca internacjonalizacja produkcji rolnej powoduje również, że ten spadek cen stanie się jeszcze bardziej dotkliwy.

5. Wnioski

Integracja Polski ze strukturami europejskimi wymaga głębokich przemian strukturalnych, socjologicznych i legislacyjnych:

1. Jeśli spółdzielczość rolnicza w Polsce nie chce „wypaść z gry” (współzawodnictwa krajowego i europejskiego), musi przeprowadzić szybką zmianę swoich struktur organizacyjnych i przetwórczych, dostosowując je do ogólnych założeń polityki UE i zmian otoczenia.

2. W wieku XXI ukształtował się więc nowy paradygmat spółdzielczości, oparty nie na ideologii, a na praktycznym działaniu. Obecnymi formami rozwoju tych podmiotów są korporacje i formy integracji, w których zostają ominięte niektóre zasady spółdzielcze (np. zasada demokracji, otwartych drzwi i solidarności).

3. Obecnie większość przepisów prawnych popiera model tradycyjny spółdzielczości, a warunki ekonomiczne kreują model spółdzielni przedsiębiorczej

oparty na ekonomii i praktykach handlowych. Ustawodawstwo często jest restrykcyjne i nie nadąża za przemianami społeczno-ekonomicznymi. Tłumione są takie formy działalności, jak łączenie się ze spółkami kapitałowymi, obroty z nieczłonkami, dopływ kapitałów z zewnątrz itp.

Literatura

- Bilansowe wyniki finansowe podmiotów gospodarczych w 2000 r.*, GUS, Warszawa 2000.
 „Biuletyn Informacyjny Związku Lustracyjnego Spółdzielni Pracy” 2003 nr 1/23.
 Brodziński M., *Dylematy rozwoju spółdzielczości w Polsce*, Fundacja Rozwoju SGGW, Warszawa 1999.
 Kadra kierownicza *spółdzielni wobec problemów zarządzania*, red. S. Dyka, Warszawa 1999.
 Michna W., *Polityka gospodarcza Polski w bieżącej dekadzie*, WSUiB, Warszawa 2001.
 Mierzwa D., *W poszukiwaniu nowego modelu spółdzielczości rolniczej*, Wydawnictwo AR, Wrocław 2005.
Wejście Polski do UE szansą czy zagrożeniem dla polskich spółdzielni, red. P. Grzegorzewski, Warszawa 2000.

THE PLACE OF COOPERATIVE MOVEMENT IN THE SOCIAL-ECONOMIC SYSTEM IN POLAND AND ITS PROSPECTS OF DEVELOPMENT

Summary

The cooperatives are considered to be an important part of the European market, despite great variety of structures of the economic entities. The agricultural cooperative movement – in which people organize themselves in order to accumulate resources indispensable in creating common productive and servicing potential – is very important. Yet it should undergo deep transformation and reconstruction, as cooperative entities play hardly any role, except for the dairy cooperatives. The cooperatives in European Union made these changes long ago and they are now considered to be an integral part of the market. They are a valuable bridge between the forces of globalization and local business activity.